

NEMUNO ŽEMUPIO (TARP KAUNO IR VELIUONOS) VĒLYVOJO NEOLITO PAMINKLAI

R. RIMANTIENE

Po gana stabilaus ilgo mezolitinės Nemuno kultūros laikotarpio (VII—IV tūkstantmetis pr. m. e.) pamažu įsigalėjo sudėtingas ir įvairus neolitas. Tiesa, ankstyvasis kultūros požūriū dar mažai skyrėsi nuo mezolito, nebent tuo, kad žmonės ėmė gamintis pirmuosius primityvius puodus. Tačiau jau vidurinio neolito (III tūkstantmečio pr. m. e. antrosios pusės) gyvenviečių inventoriuje pastebime ryškių įtakų iš šalies — iš kitų Lietuvos ir kaimyninių sričių, nes tuo metu prasidėjo intensyvūs prekybiniai ir kultūriniai mainai. Senesnėje archeologinėje literatūroje šis laikotarpis buvo vaizduojamas kaip vienalytė virvelinės keramikos kultūra. Bet kuo daugiau sukaupiama medžiagos, tuo labiau aiškėja, kad tai toli gražu ne taip. Tuo metu kaip tik susidarinėjo skirtingos kultūrinės sritys, kurios kada nors aiškiai prabils ir apie sudėtingą baltų etninės istorijos pradžią. Sričių skirtingumus pastebime ne iš pačios gana vienos virvelinės keramikos, bet daugiausia iš kartu su ja esančio inventoriaus — ir titnago, ir kaulo, ir nevirvelinės keramikos radinių, — t. y. iš viso to, ką įvairių Lietuvos sričių gyventojai paveldėjo iš senojo palikimo, gavo iš kaimynų ir kaip visa tai patys perdirbo. Reiktų manyti, jog šie vėlyvojo neolito atskirų arealų skirtumai yra kultūrinių ir etninių procesų atspindys.

Vienas toks savitas arealas buvo Nemuno žemupyje — titnago turtingose pakrantėse. Virvelinės keramikos skelbiamuose paminkluose labai maža arba jos net visai nėra, bet ryškus titnago inventorių skiria šią sritį iš kitų.

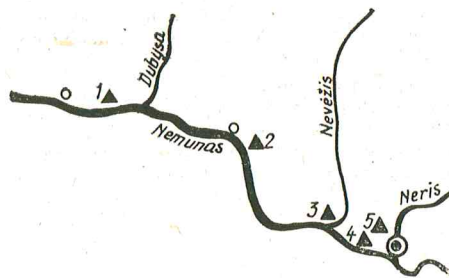
Nemuno žemupio slėnis (1, p. 235—237), prasideantis nuo Kauno, palyginti su vidurupio slėniu, staigiai kinta. Vaga tiesėja, plėtėja salpos — užliejamosios pievos, nors pats slėnis siauresnis negu vidurupyje. Šiame ruože upė dar sąnašauja, nes vagoje ir pakrantėse atsiranda ir išnyksta sekumos bei salos. Apie Kauną, tarp Neries ir Nevėžio žiočių nemaža nuolatinių ir laikinų senvagių liekanų. Tarp Nevėžio ir Dubysos slėnis gana vingiuotas, su 2 mažais Zapyškio ir Vilkijos posūkiams, juosiančiais dar Nevėžio ledyninės plaštakos sustumtą kalvagūbrį. Aukščiausios terasos yra per 45 m nuo dabartinio upės lygio. Jos susidarė, kai šis kraštas dar nebuvo gyvenamas. Slėnio šlaitai, nusileidžiantys į žemesnias terasas, tankiai išraižyti gilių raguvų, slėniukų, kuriais teka nemaži upeliukai.

Pirmąkart Nemuno slėnis apgyventas paleolite, kai jau buvo susidariusi II viršsalpinė upės

terasa — aleriodo laikotarpio pabaigoje ir vėlyvajame driase, t. y. X—IX tūkstantmetyje pr. m. e. (pvz., Silelio 2-a, Raudondvario stov.). Mezolite ir ankstyvajame neolite, susiformavus apatinėms terasoms ir kritus vandens lygiui, imta gyventi ant I terasos ir salpoje. Tačiau šiame tarpe buvo 2 neilgi jūros transgresijos laikotarpiai, kai Nemuno vandens lygis pakilo bent 5—6 m ir privertė žmones vėl kurtis ant viršutinių terasų. Mezolitinė litorininė jūros transgresija įvyko apie 5000 m. pr. m. e. (tuo metu, pvz., įsikūrė Žemųjų Kaniūku apatinio sluoksnio, Raudondvario — vidurinio sluoksnio stovyklos). Antrąkart apie 2000 m. pr. m. e. limnėjinė jūros transgresija vėl privertė aukštai kurtis vėlyvojo neolito gyventojus.

Terasos daugiausia padengtos plonesniu ar storesniu smėlio sluoksniu, po kuriuo giliau slūgso žvirgždas. Smėlis retai išsaugo kultūrinį sluoksnį. Todėl šioje Nemuno slėnio dalyje dažniausiai reikia tenkintis apnaikintų — išpustytų — gyvenviečių radiniais. Tačiau ir jie vertingi, ypač kada kruopščiai planografiškai surinkti ir iš tokių gyvenviečių, kuriose vieną kartą gyventa.

Medžiagą tarp 1924 ir 1941 m. daugiausia surinko prof. K. Jablonskis. Vėliau, iki 1960 m., ją papildė straipsnio autorė: visuose žinomuose paminkluose ji darė bandomuosius šūrfus ir, kur buvo aptiktas kultūrinis sluoksnis, — kasinėjo. Daugumos paleolitinių bei mezolitinių stovyklų — Lampėdžių, Žemųjų Kaniūku, Raudondvario, Silelio 2-os, Paštuvos — tyrinėjimų rezultatai paskelbti spaudoje (2; 3). Iš vėlyvojo neolito rašyta tik apie Klangių ir Paštuvos alkviets (3, p. 266—269, pav. 149; 150), Veršvų kapą bei radinius netoli jo (3, p. 273, pav. 153). Liko nepaskelbtas gausus vėlyvojo neolito — Veršvų, Kauno Smėlių, Silelio 1-os, Vilkijos ir net Klangių — gyvenviečių inventorių (pav. 1).

1 pav. Straipsnyje minimi vėlyvojo neolito paminklai: 1 — Klangiai, 2 — Vilkija, 3 — Silelis, 4 — Veršvai, 5 — Kauno Smėliai

Be straipsnyje nagrinėjami, buvo dar keletas menkesnių, pvz., Raudonėnai, Kašeliai, Lėleraisčiai, kurių inventorių labai nereikšmingas ir tik iš vieno kito dirbinio (trikampių antgalių, gludintų dirbinių gabalėlių) galima spręsti, kad jos priklausė tam pačiam laikotarpiui*.

Visi čia skelbiami paminklai iš tikrųjų yra žuvę, tad duomenis tegalės papildyti kitų, tuo tarpu nežinomų šių apylinkių paminklų tyrinėjimai. Veršvų, Kauno Smėlių, Šilelio 1-os gyvenviečių teritorijos Kauno mieste vienaip ar kitaip sunaikintos per statybas, kitos, pvz., Vilkijos,— apželdintos.

Pradėsime nuo didžiausios, su geriausiai išlikusiu titnago inventoriu Vilkijos gyvenviečių grupės, kurią papildys kiti paminklai.

VILKIJOS M. IR APYL., KAUNO RAJ.

Dešiniajame krante ties Vilkija Nemuno slėnis labai susiaurėja, stačius viršutinių terasų skardžius nuo vandens skiria apie 30 m pločio šaltiniuota salpa. Tuo tarpu kairiojoje Nemuno pusėje tęsiasi didžiulės pakrančių pievos. Neolite Nemuno vaga galėjo būti kiek toliau nuo aukštųjų dešinėsios pakrantės šlaitų ir labiau užliejusi kairiąją pakrantę, nes prie Vilkijos miestelio ir dabar upė vis graužiasi į dešinįjį krantą.

Vėlyvojo neolito gyvenvietės buvo įsikūrusios aukščiauo miestelio, toje vietoje, kur aukštosios Nemuno terasos labiausiai priartėja prie dabartinės vagos, maždaug 32 m aukštyje virš upės lygio, ant III viršsalpinės terasos pakraščio, į šiaurę nuo senojo miško ribos. Šią terasą keliose vietose kerta siauros gilios griovos su upeliukais. Gyvenviečių grupė buvo įsikūrusi abipus buvusio upeliuko (pav. 2), kuris šiuo metu yra 16—20 m žemiau gyvenvietės lygio. Toliau į šiaurę už gyvenvietės smiltynai kykla dar aukščiau, į IV terasą, tačiau tik prie Jaučakių k. buvo pavienių titnago dirbinių.

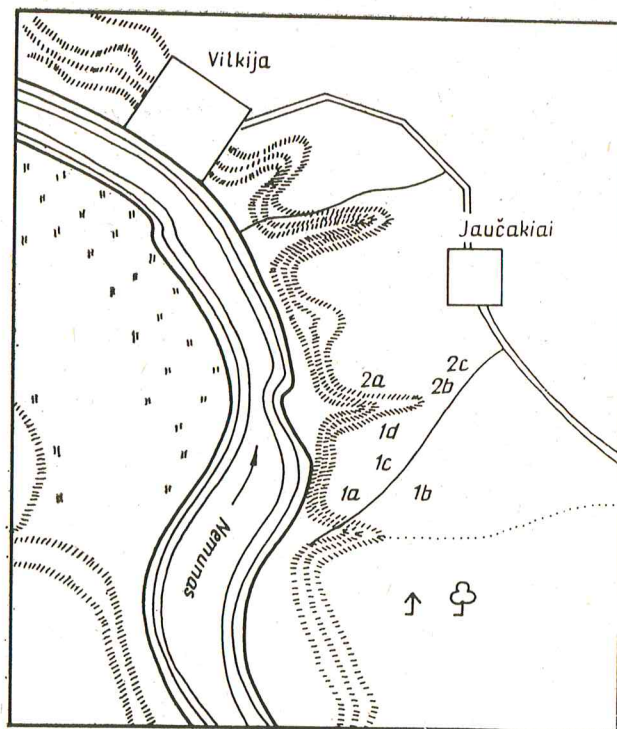
Rytinės upeliuko pusės gyvenvietės pavadinotos 1-ąja grupe, kurioje išryškėjo 4 radinių aikštelės. Vakarinėje pusėje — 2-ojoje gyvenviečių grupėje — buvo 3 aikštelės, sužymėtos raidėmis (žr. pav. 2).

Pirmąkart gyvenvietes pažymėjo mokytojas A. Makarevičius 1925 m. (5). 1938—1941 m. jas daug kartų lankė prof. K. Jablonskis ir straipsnio autorė**.

Visų Vilkijos gyvenviečių medžiaga labai vienoda. Dirbiniai padaryti iš vietinio, dažniausiai tamsaus, skalaus titnago, kuris labai tiko ploniems, dailiems daikteliams, smulkiam retušui.

* Trumpa informacija apie juos yra „Lietuvos TSR archeologijos atlase“ (4).

** Radiniai yra Vilniuje, prof. K. Jablonskio rinkinyje.

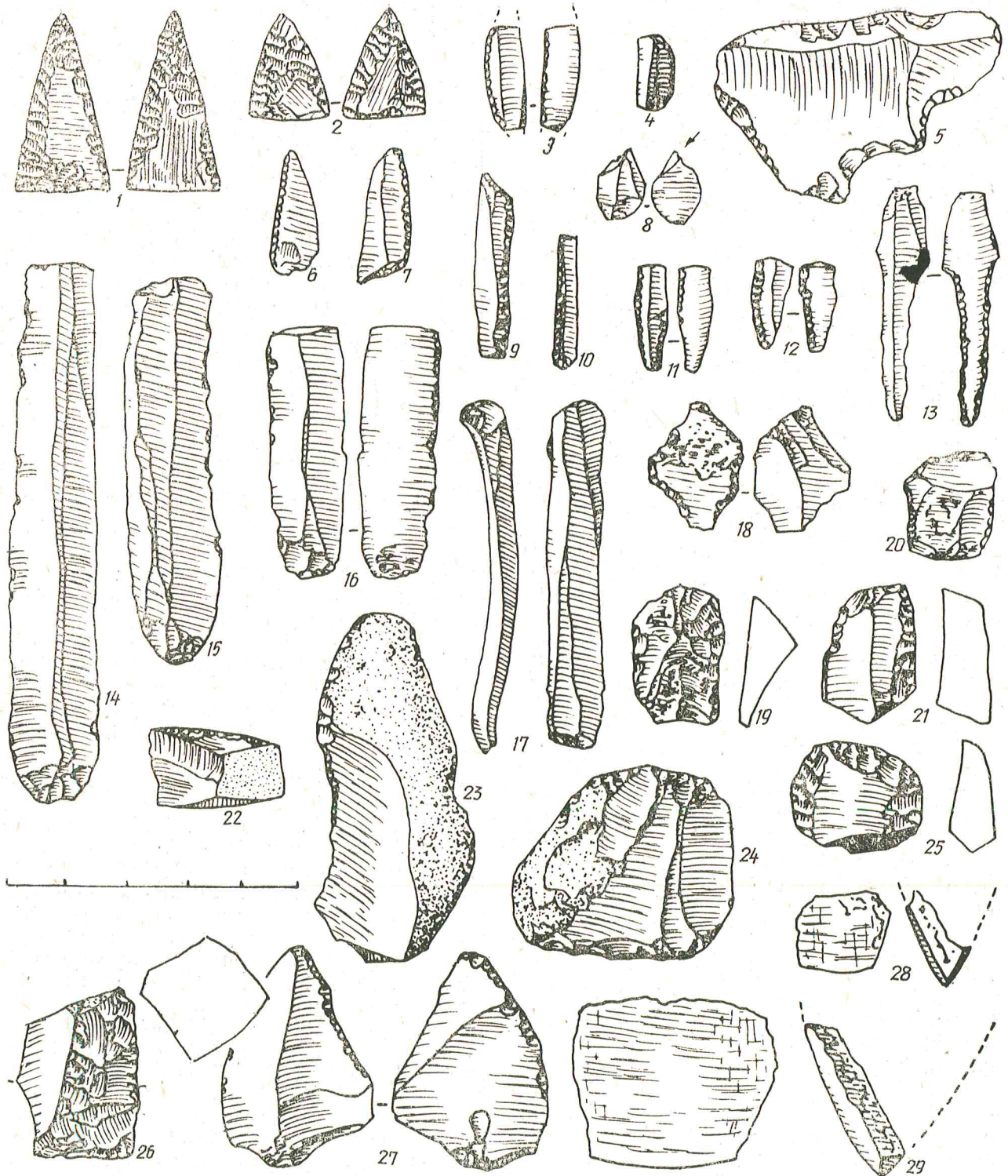
2 pav. Vilkijos gyvenviečių situacijos planelis

Beveik visose gyvenvietėse gyventa vieną trumpą laikotarpį, tik keliose pasitaikė nežymių vėlesnių laikotarpių pėdsakų.

1 a gyvenvietė buvo kairėje buvusio upelio pusėje, arčiausiai Nemuno, netoli senojo miško ribos. Ji užėmė apie 50 m skersmens plotą. Surinkti 63 apdoroti titnago gabalėliai, be to, daugybė neretušuočių skelčių, nuoskalų ir skaldytinių dalių.

Iš strėlių antgalių pažymėtini 2 itin dailaus darbo trikapiai retušuotais pakraščiais (pav. 3:1, 2). Labai daug siaurų ietigalių ašmenėlių apdorotais pakraščiais ir galais, kurie kartais nusmailinti, taikant prie ietigalio viršūnėlės (pav. 3:9—11). Galbūt kai kurios paprastos nusmailintos ir mažai retušuotos nuoskalėlės (pav. 3:6, 7) taip pat naudotos kaip ašmenėliai, tačiau tai galėjo būti ir strėlių antgaliai. Pora iš jų primena segmentus (pav. 3:3, 4).

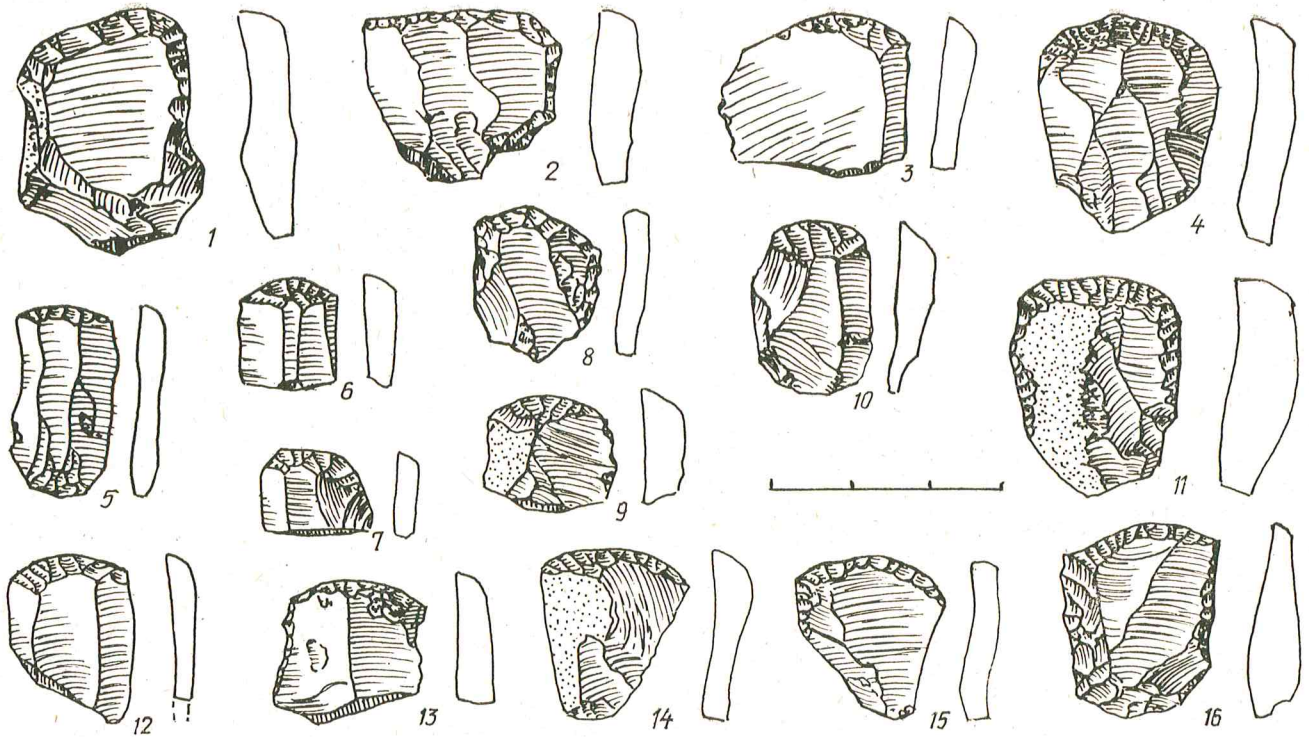
Skeltelės dalijamos mikrolitine technika, ir nuo jų lieka vadinamieji mikrorėžtukai (pav. 3:8). Iš siaurų, bet storų skeltelių gaminami grąžteliai (pav. 3:12, 13), nors jiems kartais naudojamos ir platesnės nuoskalos (pav. 3:18). Šiai gyvenvietei labai būdingos gana plačios ilgos tiesios skeltės (pav. 3:14—17, 22); vien retušuotų jų surinkta 15. Be abejo, tai peiliai, nors labai mažai apdoroti. Daugiau retušuoti iš nuoskalų padarytieji (pav. 3:23, 27), bet ir tai nesuteikta jiems taisyklingesnės formos.

3 pav. Vilkijs 1a gyvenvietės radiniai

4 pav. Vilkijos 1b gyvenvietės radiniai

5 pav. Vilkijs 1b gyvenvietės radiniai

Gremžtukų nedaug, visi trumpi ir mažiukai (pav. 3:19, 21, 25), nors gana storais ašmenimis. Juos papildė specialios paskirties dirbinėliai su siauru tvirtu pakraštiniu retušu (pav. 3:20), kartais jų ašmenys būna įlinkę kaip grandukų. Rėžtukų nebuvo. Vienas didokas beveik trikampis dirbinys (pav. 3:24) abiem retušuotais ir iš abiejų pusių apdaužytais galais greičiausiai buvo kalto ašmenėlis. Kitas plokščias didelis trikampis titnagas visomis apzulinotomis briaunomis buvo skeltukas ar retušavimo įrankis. Atsitiktiniams darbams naudotos nedidelės tik truputį paretušotos nuoskalėlės. Skaldytinių belikusios mažos liekanos (pav. 3:26), kurios dar būdavo vartojamos kaip grandukai ar skeltukai.

Retas radinys — titnaginė kažkokio žvėrelio figūrėlė (pav. 3:5). Ji padaryta iš senesnės geltonos titnago nuoskalos, be patinos likęs tik retušas.

Gludintiems dirbiniams atstovauja uralitinio porfiritu ir diabazo kirvelių nuoskalos (pav. 3:28, 29). Pirmoji, matyt, nuo siauro greičiausiai baltiškojo kirvelio keturkampe pentimi, o gal nuo įtveriamojo, nors šie retai būdavo daromi iš tokios geros medžiagos. Antrasis turėjęs būti gana didelis, gaubtais šonais, galbūt laivinio tipo baltiškas kirvelis.

Keramikos išlikusios tik mažos ir labai apzulinotos šukelės su stambiomis grūsto granito

priemaišomis molyje. Tik vienos kiek gaubtos paviršiuje matyti neryškių pailgų įspaudėlių.

1 b gyvenvietė buvo kiek toliau nuo Nemuno į rytus, atskiras apie 70 m skersmens plotas. Tai pati didžiausia ir gausiausia radinių gyvenvietė. Surinkta 278 retušuoti dirbiniai bei jų nuolaužos. Strėlių antgalių nedaug. Tai 2 trikampio tipo širdiniai antgaliai (pav. 4:1, 2) ne visu retušuotu paviršiumi, ryškiai iškasta įtvara ir gaubtais šonais. Antrasis tipas — beveik trikampė trapecija retušuotomis 3 briaunomis (pav. 4:3). Ilga plātoka skeltė smailiai nuretušuota įtvara (pav. 4:5) greičiausiai buvo ietigalio dalis. Galbūt strėlių ar net iečių antgaliai ir kai kurios smailios, nors ir mažai retušuotos skeltės (pav. 4:18). Tačiau pagrindiniai ietigaliai, matyt, buvo raginiai su įstatomaisiais ašmenėliais, nes šioje gyvenvietėje surinkti net 63 ašmenėliai bei jų retušuotos nuolaužos (pav. 4:9—15). Nedaugelis taikyta ietigalio viršūnei ir nusmailinta (pav. 4:9, 14, 15). Daugumos galai statmenai nukirsti ir iš gerosios pusės nuretušuoti. Kraštai būna visai neapdoroti, kartais — iš gerosios arba blogiosios pusės viename krašte ar pakaitomis iš abiejų. Šitai priklausė nuo to, kaip nuskilo skeltė ir kaip ją geriau buvo galima įtaikyti į ietigalio griovelį. Iš gana siaurų, tik gerokai storesnių skeltelių gamindavo gražtelius (pav. 4:4, 8), kurių smailiai retušuojami pakraščiais pa-

kaitomis arba iš abiejų pusių. Didelėms skylėms gręžti ar paplatinti buvo daromi ir platesni storesni gręžtai iš nuoskalų (pav. 4:6, 17), taip pat kai kada retušuoti pakaitomis arba vien iš gerosios pusės. Labai daug platesnių (1–1,5 cm pločio) skelčių bei jų dalių, tačiau tik nedidelė jų dalis yra kiek retušuotais pakraščiais arba galais (pav. 4:7, 34). Galai nuolaidūs, ne gremžtuko tipo. Reiktų manyti, kad tai buvę peiliai. Tik kai kurių iš jų daugiau apdorotos briaunos, kartais — net storokos (pav. 4:25, 26). Peiliais reiktų laikyti ir platesnes nuoskalas gaubtomis retušuotomis briaunomis (pav. 4:22). Skeltės dantytomis briaunomis (pav. 4:16, 27) gal iš dalies atstojo ir rėžtukus, kurių šiose gyvenvietėse labai reta. Rastieji daugiausia kampiniai, gana ploni, padaryti iš skelčių (pav. 4:23, 24, 28), nors vienas (gal ir abejotinas) iš nuoskalos — lyg ir skeltinis, šoninis.

Įvairaus pločio skeltės dalijamos mikrolitine technika (pav. 4:20, 21).

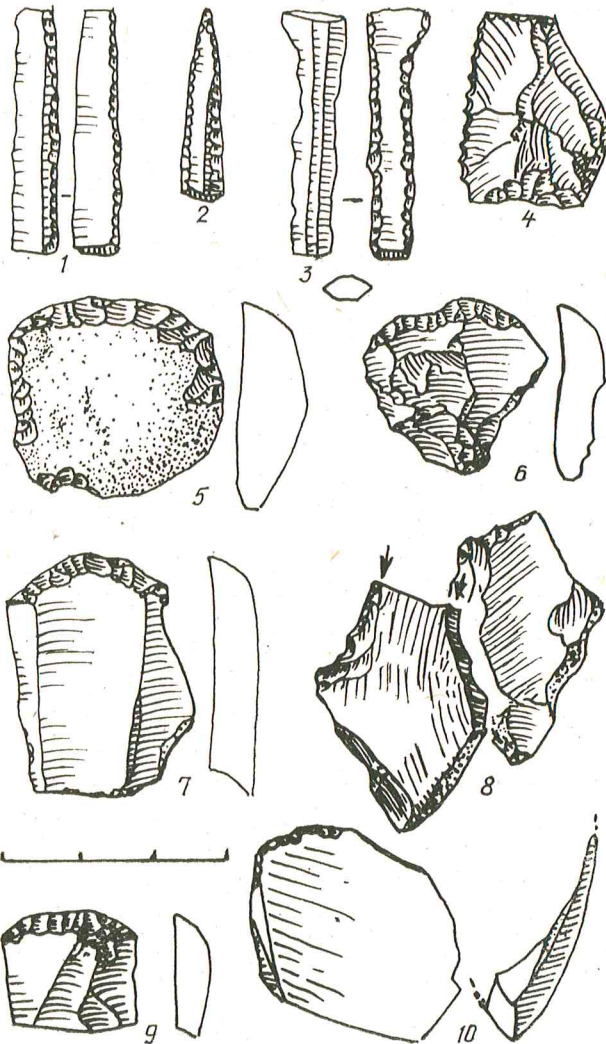
Gremžtukų gana daug (30). Visi nedideli, trumpi, iš skelčių arba nuoskalų. Iš skelčių padarytieji ploni, mažai išriestais ašmenimis (pav. 5:5–7, 9, 10, 12, 13). Iš nuoskalų paprastai platesni, storesni ir statesniais ašmenimis (pav. 5:1–4, 8, 11, 14–16). Yra miniatiūrinių gremžtukėlių (pav. 4:30, 32) ir šiaip visai smulkių, matyt, specialios paskirties įrankėlių (pav. 4:29). Buvo dirbama daug smulkių, šiaudien nebeatsekamų medžio ar kaulo darbų, kuriems reikėjo ir specialių, netipiškų formų dirbinių, daugiausia padarytų iš nuoskalų (pvz., pav. 4:31), kurių šioje gyvenvietėje surinkta gana daug. Jiems taikytos daugiausia smulkios netaisyklingos liekanos, retušuojamos siauru pakraštiniu retūšu įvairiose vietose. Tik 2 buvo gana plačiai ir plokščiai nuretušotos iš blogosios pusės. Forma kartais kiek padailinta — panaši į apskritimo ar keturkampio. Savitas didokas apskritas dirbinys plokščiais, iš abiejų pusių retušuotais ašmenimis (pav. 4:35) — greičiausiai kaltelio ašmenys. Be to, rasta storų pailgų skiltuvų.

Skaldytinių tiktai liekanos; jos nebuvo nė 2 cm ilgio, skaldytiniai netaisyklingi, panašūs į kugelius.

Keramikos tėra pėdsakų — tai kelios apstorerės, neryškiai brūkšniuotos šukelės, nieko nesakančios apie puodo formą*.

I c gyvenvietė buvo dar toliau nuo Nemuno, didžiojo smiltyno (I b) šiauriniame pakraštyje, pailgame apie 15 m pločio ruože. Dirbinių tipai tie patys kaip ir kitų Vilkijos gyvenviečių. Į akis krinta irgi nemaža siaurų įstatomųjų ietigalių ašmenėlių, dažnai vienu ar abiem retušuotais pakraščiais arba smaigaliu (pav. 6:1, 2). Pa-

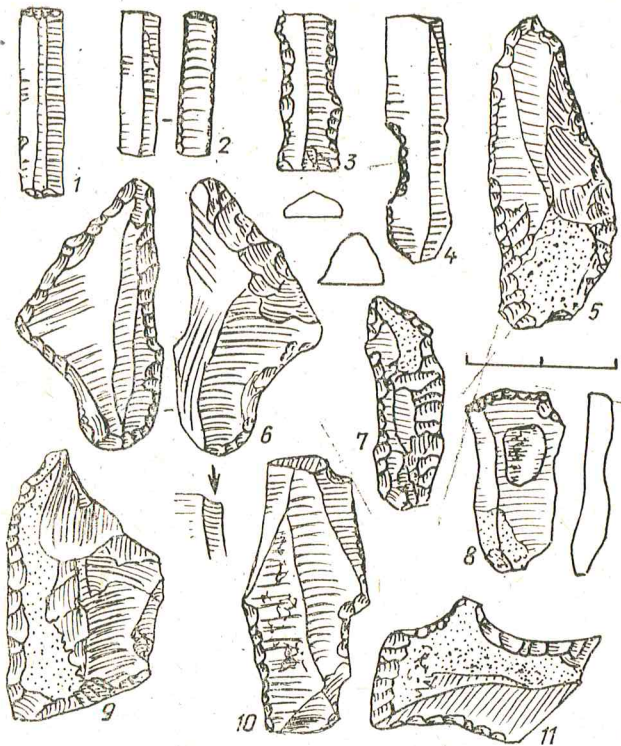
* Iš vėlesnių laikotarpių smėlyje rasta II m. e. a. žalvarinė akinė segė.

6 pav. Vilkijos I c gyvenvietės radiniai

našios storesnės, su tvirtu pakraštiniu retūšu skeltės buvo gręžtai (pav. 6:3). Yra platesnių skelčių kiek retušuotomis briaunomis ir statmenai ar įstrižai nuretušotu galu — tai peiliai. Taisyklingai dantytas pjūklelis (pav. 6:4) atitinka kitų gyvenviečių radinius. Gremžtukai (pav. 6:5–7, 9) daugiausia gražiai padaryti, taisyklingi, dažniausiai iš trumpų nuoskalų, mažai išriestais ašmenimis. Rėžtukai nebūdingi (pav. 6:8). Be to, rasta įvairių netaisyklingų, plokščių, mažai retušuotų nuoskalų, taikytų atsitiktiniams darbams.

Gludintiesiems dirbiniams atstovauja 2 titnaginių kirvelių ašmenų nuolaužos. Vienas kirvelis balkšvo titnago (pav. 6:10), matyt, buvęs išriestais ir susiaurintais ašmenimis; tokie būna ovalaus pjūvio kirveliai. Antrojo — šviesiai pilko — išlikusi dar siauresnė pakraščio briaunelė, nors nuoskala tokia pat kaip ir

7 pav. Vilkyjos 1d gyvenvietės radiniai

pirmoji. Atrodo, kirvukas turėjęs būti to paties tipo.

1 d gyvenvietė — atskira pailga nedidelė aikštelė prie pat buvusio upelio skardžio, priešais 2 a gyvenvietę kitoje skardžio pusėje.

Dirbinių nedaug. Strėlių antgalių nerasta. Išliko tik tiesių ir dailių, plonų ietigalių ašmenėlių statmenai apdorotais galais, o vieno retušuotos ir briaunos (pav. 7:1, 2). Panašios, tik storesnės skeltelės kartais su įgaubomis (pav. 7:3, 4) irgi buvo įstatomieji ašmenėliai, bet jau kokių nors darbo įrankių, kaip ir storas trumpas, aplink retušuotas dirbinėlis (pav. 7:7). Iš nuoskalos padarytas peilis (pav. 7:9) su titnago žieve, neišdailintas kaip ir kiti tokie Vilkyjos gyvenviečių peiliai. Rastas tik 1 pailgas gremžtukas mažai išriestais ašmenimis (pav. 7:8) ir storokas kampinis rėžtukas (pav. 7:10). Iš nedidelių netaisyklingų titnago gabaliukų daromi įvairūs grandukai: pvz., dirbinėlis su 3 įgaubomis (pav. 7:11) labai apspaudytais pakraščiais. Grandukas buvo ir gana tvirta nuoskala retušuotomis ir labai apspaudytomis, net nuzulintomis briaunomis. Keletas dirbinėlių iš abiejų pusių apdaužytomis kraštinėmis (pav. 7:6), be abejo, buvo skiltuvai. Be šių dirbinių, rasta dar nedidelių kiek paretušuotų nuoskalų*.

* Be to, smėlyje rastas žalvarinis apskritas gaubtas apkalėlis ir vėlyva puodo šukė.

2 a gyvenvietė buvo į šiaurę nuo 1-osios grupės gyvenviečių, dešiniojoje upeliuko pusėje, aukštai už skardžio, arčiausiai prie Nemuno. Tai didelis, siauras ir ilgas smėlynas. Pietuose jis baigėsi skardžiu, įsiterpusiu į krantą. Šiaurės rytiniame smiltyno gale ėjo keliukas į sodybą. Radinių aptikta vakarinėje jo pusėje ir pačiame keliuke.

Dirbinių medžiaga nei formos nesiskyrė nuo 1-osios grupės gyvenviečių radinių, tik šioje mažiau dirbinių iš skelčių, o daugiau iš nedidelių nuoskalų, ypač iš storų trumpų titnago gabaliukų.

Iš strėlių antgalių rastos 2 episvidrinio tipo antgalių įtvaros, paviršiniu retušu ir skelčių plonumu niekuo neišsiskiriančios iš viso vėlyvojo neolito komplekso. Viena (pav. 8:1) retušuota iš gerosios pusės viename pakraštyje, o iš blogosios — plokščiu svidrininiu retušu, antra aptrupėjusiu paviršiumi, retušuota tik pakraščiais iš gerosios pusės (pav. 8:2). Kiti 3 antgaliai trapeciniai (pav. 8:3—5); be to, rasta paprastų, nusmailintų, mažai apdorotų skelčių (pav. 8:6, 7). Kaip ir kitose gyvenvietėse, čia nemaža siaurų ietigalių ašmenėlių (pav. 8:8, 20, 32) su pakraštiniu arba galiniu retušu. Nemaža platesnių skelčių retušuotomis briaunomis ar galais (pav. 8:14, 22, 26). Būdingi peiliai, padaryti iš skelčių, dar dažniau — iš pailgų nuoskalų su plokščiu pakraštiniu retušu (pav. 8:9, 10, 17, 18), nors nėra gražių, išbaigtų formų. Gremžtukai smulkūs, kartais net visai miniatiūriniai (pav. 8:23, 25, 27, 30, 31, 33—35), dažniausiai siaurai retušuotais nuolaidėjančiais arba visai statmenais ašmenimis, primenantys grandukus (pav. 8:25). Panašūs ir maži specialios paskirties dirbinėliai aplink retušuotais pakraščiais, kartais lyg su snapu, matyt, atstoję grąžtelius (pav. 8:15, 24, 29). Bet dažniausiai jie būna įvairių netaisyklingų formų (pav. 8:13, 16). Rėžtukai labai netipiški, padaryti iš siaurų nuoskalėlių (pav. 8:11, 12). Rastas tik 1 mažas keturkampis, bet labai būdingas kaltelio ašmenėlis.

Skaldytiniai mažiukai — išnaudotos liekanos, kai kuriuose dar įžiūrimi skelčių negatyvai (pav. 8:36). Dažnai vartojami ir kaip skeltukai ar retušavimo įrankiai (pav. 8:37).

Tame pačiame smėlyne buvo išlikusi ir 2-ojo laikotarpio gyvenvietės dalis. Tai tamsiai ruda ovali, apie 5 m skersmens aikštelė, kurioje vienoje krūvelėje rasta grublėtosios keramikos. Tarp šukių pasitaikė keletas puodų briaunų ir gana didelių sienelių šukių. Matyt, puodai būvę truputį profiliuotu kakleliu ir susmaugtu dugneliu. Tai kelių puodų nuo 15 iki 25 cm skersmens anga šukės. Šalia jų rasta molio apkrato trupinių.

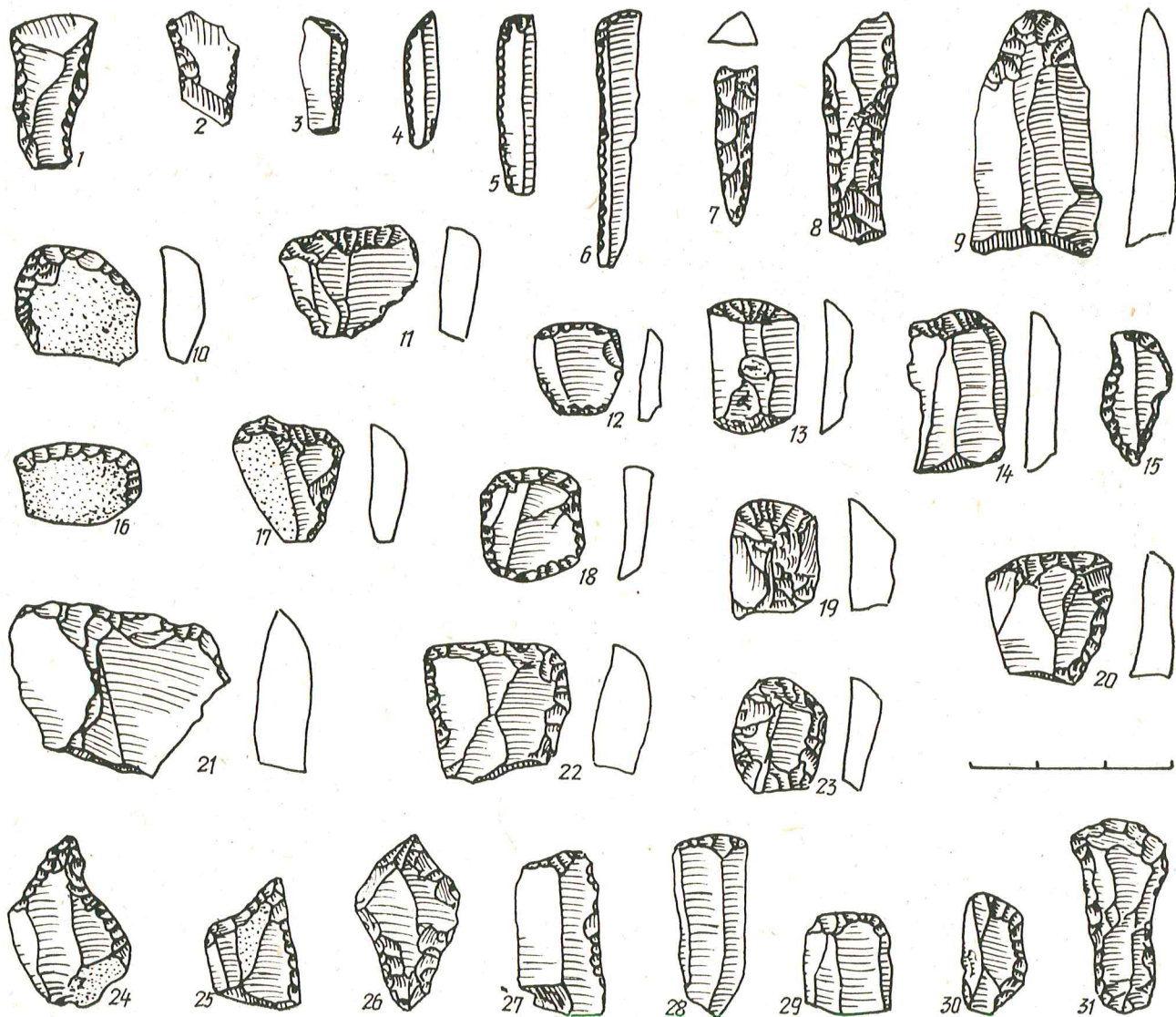
8 pav. Vilkijs 2a gyvenvietės radiniai

2 b gyvenvietė buvo mažas, vos 15 m ilgio ir 10 m pločio atskiras smiltynėlis toliau nuo Nemuno, kitapus keliuko į sodybą, tačiau jame gausu radinių; vien retušuotų surinkta 274.

Radiniai to paties tipo kaip ir kitų gyvenviečių. Iš strėlių antgalių, be 3 mažų pasmailintų skeltelių, buvo tik 2 nelabai rūpestingai apdorotos trapecijos (pav. 9: 1, 2). Daugiau rasta plonų įstatomųjų ietigalių ašmenėlių su retušuotomis viršūnėmis arba šonais; viršūnės kartais

nusklembtos (pav. 9: 3—6). Aptikta gražtų ir ylių nuolaužų, apdorotų paprastai tik iš gerosios pusės tvirtu retušu abiejuose pakraščiuose (pav. 9: 7, 15), bet pasitaikė — ir pakaitomis. Peiliai padaryti iš skelčių kartais nuolaidėjančiais galais (pav. 9: 9, 27—29). Beveik visi gremžtukai maži, tik keletas iš pailgų skelčių dalių (pav. 9: 13, 14, 31), kiti — iš trumpų nuoskalų (pav. 9: 10—12, 16—23). Visi mažai išrietais ašmenimis. Minėtina daug specialios

9 pav. Vilkijos 2b gyvenvietės radiniai

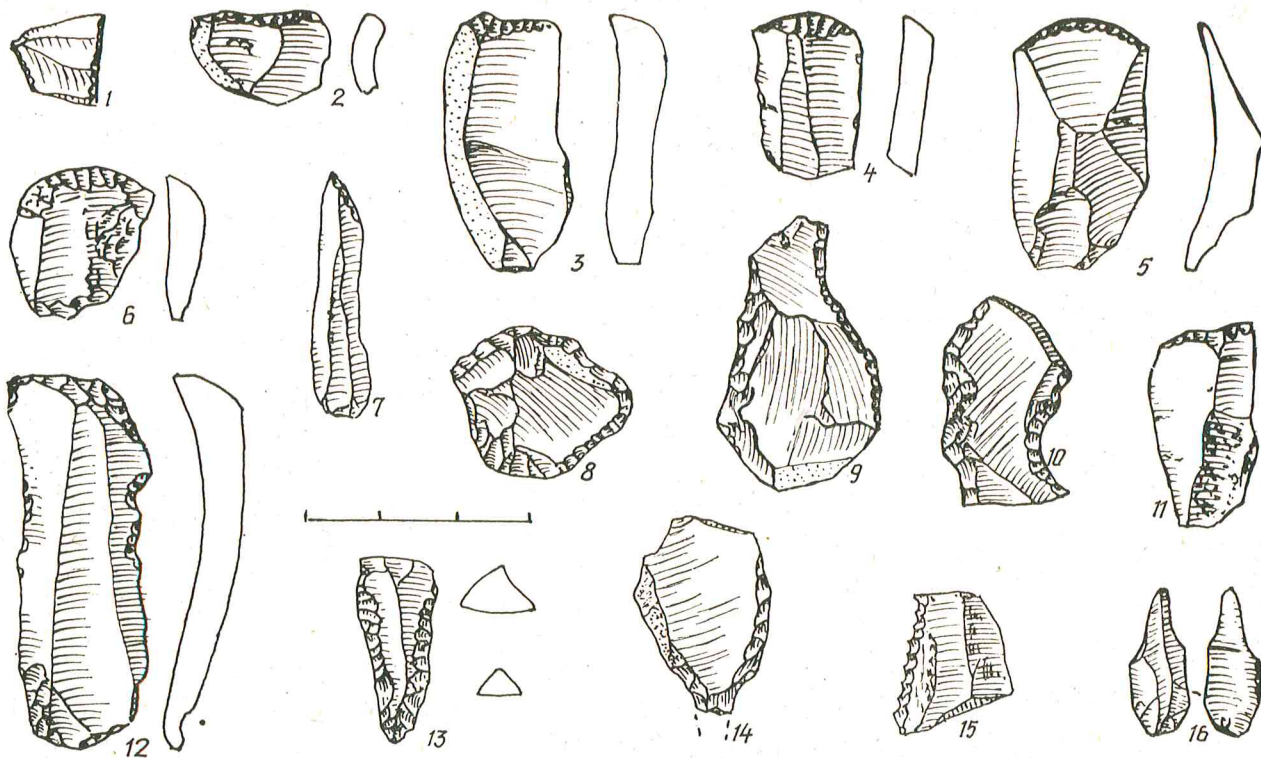
paskirties dirbinėlių — trumpų mažų nuoskalų su tvirtu gremžtuko tipo retušu įvairiose vietose, dažnai išryškintu smaigaliu (pav. 9: 24—26, 30). Jie gana stori (pvz., pav. 9: 25 yra 7,5 mm, pav. 9: 26 — 7 mm, pav. 9: 30 — 5,5 mm storio). Kadangi rasti vos 3 neaiškūs rėžtukai, tai, matyt, kai kurie smailieji tam darbui irgi buvo vartojami. Aptikti 4 gana siauri beveik keturkampiai, maži kaltelių ašmenėliai.

Skaldytiniai mažiukai — liekanos, dauguma nėra nė 2 cm ilgio, nors su kūginėmis viršūnėmis. Kai kurie vėliau vartoti kaip skeltukai ar retušavimo įrankiai.

Gludintiems dirbiniams atstovauja tamsaus akmens gabaliukas, tačiau iš jo negalima spręsti apie kirvio pavidalą.

2c gyvenvietė buvo taip pat mažame, apie 15 m ilgio smiltynėlyje, dar toliau nuo Nemuno, į šiaurę nuo 2b gyvenvietės, tačiau joje radinių daug mažiau — 79 retušuoti titnagai.

Beveik visi dirbinėliai smulkūs, iš mažų storokų nuoskalėlių, retai — iš skelčių. Iš antgalių terasta netaisyklinga trapecija (pav. 10: 1), galbūt antgalis buvo ir nusmailinta siaura skeltelė (pav. 10: 7). Kaip ir kitose gyvenvietėse, gaminti pjūkleliai (pav. 10: 15) bei gražteliai (pav. 10: 13, 14). Vienintelis peilis — skeltė įstrižai retušuota viršūne (pav. 10: 11). Gremžtukai įvairūs, maži, iš skelčių dalių, gana nuolaidžiais, mažai išriestais ašmenimis (pav. 10: 4, 6), tačiau ašmenų būna ir storų skelčių viršūnėse (pav. 10: 2, 3, 12), kartais visai siaurai

10 pav. Vilkyjės 2c gyvenvietės radiniai

nuretušuoti. Būdingi įvairūs grandukai, dažniausiai iš mažų storų nuoskalų. Jų ašmenys įgaubti ar ir visai tiesūs, smarkiai apspaudyti (pav. 10: 9, 10). Darbui vartotos ir įvairios mažai retušuotos nuoskalos (pav. 10: 16).

Visos Vilkyjės gyvenvietės reliatyviai yra to paties laikotarpio, ir jų inventorių papildoma viena kita. Čia skelbiamuose kituose paminkluose radinių buvo mažiau, tačiau kai kuriais duomenimis jie pagilina mūsų žinias apie šią grupę.

KLANGIAI, VELIUONOS APYL., JURBARKO RAJ.

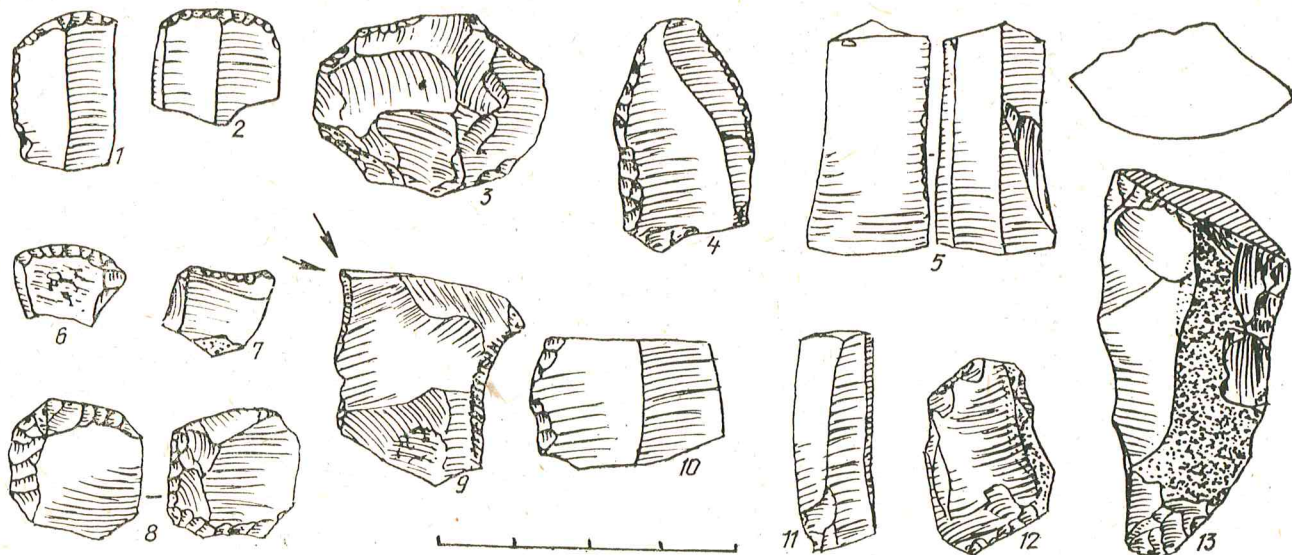
Klangių gyvenvietės bei alkvietais liekanas 1960 m. aptiko MA Istorijos instituto ekspedicija, ir 1961 m. tyrinėjo straipsnio autorė*. Jos buvo smėlio lomelėje Nemuno slėnyje, šiaurinėje plento pusėje netoli 50-to km stulpo, tarp plento ir kelio į P. Cvirkos kolūkį. Už kelių šimtų metrų nuo jų į Nemuną įteka Armenos upelis. Apie alkvietai čia nekalbėsime, nes ji jau gana plačiai nušviesta (3, p. 268—269, pav. 149). Aptarsime tik neskelbtus titnago bei keramikos radinius, aptiktus ir išpustytus smėlio paviršiuje, ir židiniuose bei alkduobėse. Jie sudaro kompleksą, iš kitų Panemunės gyvenviečių išsiskiriantį vis dėlto inventoriaus skurdumu**.

* Radiniai yra Vilniuje, LIEM, inv. Nr. 1896: 1-33.

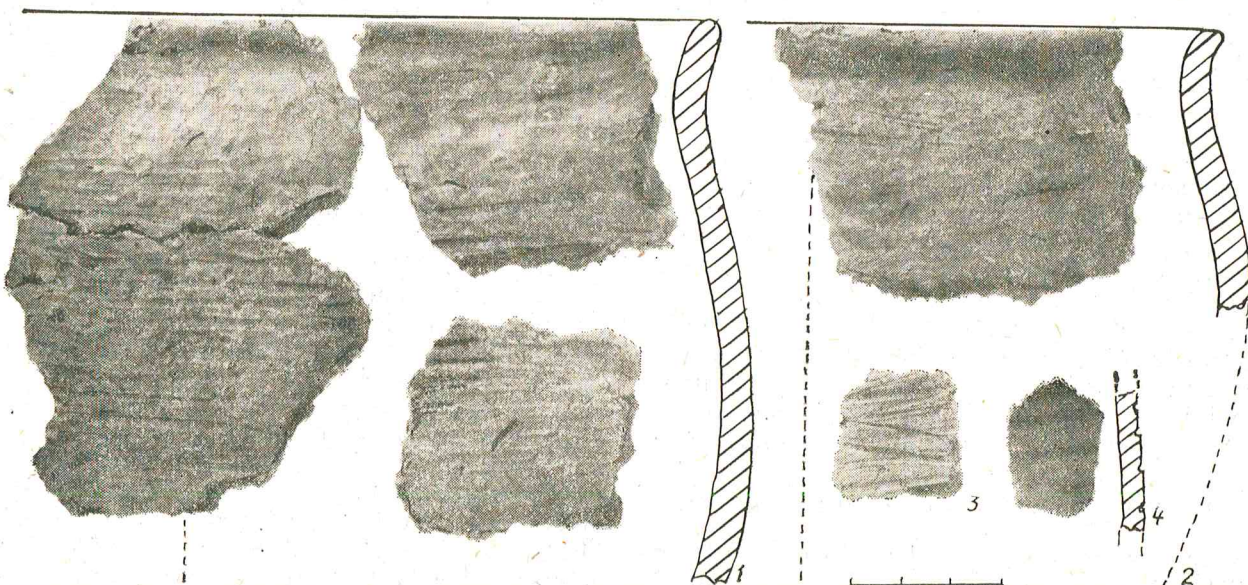
** Be to, tame pačiame smiltynė rasta išpustytų I m. e. tūkstantmečio pradžios griautinių kapų ir II tūkstantmečio pradžios degintinių kapų liekanų.

Beveik visi titnagai labai smulkūs. Beje, pati medžiaga prastesnė negu Vilkyjės gyvenviečių. Daugiausia buvo neapdorotų nuoskalų. Skelčių maža, nors jos tiesios ir gerai išskeltos. Rasta ir gana plačių, kartais retušuotų jų dalių (pav. 11: 5, 10, 11), ir siauručių, tinkamų ietigalių ašmenėliams; iš jų tik viena truputį paretušutu pakraščiu. Iš netaisyklingos skeltės padarytas kiek lenktas peiliukas (pav. 11: 4). Ryškesni dirbiniai — maži gremžtukai siaurai retušuotais nuolaidėjančiais ašmenimis. Vieni padaryti iš trumpų skelčių dalių (pav. 11: 1, 2), kiti iš nedidelių, net beveik apskritų nuoskalėlių (pav. 11: 6, 8). Specialiam darbui skirti dirbinėliai iš mažų nuoskalų su retušuotomis įgaubomis (pav. 11: 3, 7). Aptiktas vos 1 gana menkas kampinis rėžtukas (pav. 11: 9). Keletas kaltelių ašmenėlių (pav. 11: 12) padaryta iš mažai apdorotų pailgų nuoskalų. Visi skaldytiniai tėra liekanos, dažnai vėliau vartotos kaip skeltukai ar retušavimo įrankiai (pav. 11: 13).

Ir alkduobėse, ir židiniuose, ir šiaip smėlyje rasta gana daug puodų šukių. Jos labai vienos: plonasienės, su stambiomis grūsto granito priemaišomis molyje ir ryškiai brūkšniuotu paviršiumi (pav. 12: 3). Iš kelių geriau išlikusių atkurti 2 panašūs puodukai (pav. 12: 1, 2) truputį profiliuotais kakleliais. Vieno anga 20 cm, kito 16 cm skersmens. Pirmojo paviršius brūkšniuotas skersai į šukas panašiu įran-

11 pav. Klangių gyvenvietės ir alkviets titnago dirbiniai

12 pav. Klangių keramika

kiu, antrojo — greičiausiai vytelėmis. Tik šukelė iš alkduobės dugno su tokiomis pat stambiomis priemašomis molyje papuošta skersiniais virvelių įspaudėliais (pav. 12:4). Gali būti, kad gyvenvietė ir alkviets priklausė ir kiek vėlesniam laikotarpiui negu pagrindiniai Pamarių kultūros paminklai.

SILELIS, RAUDONDVARIO APYL., KAUNO RAJ.

1-a gyvenvietė buvo Nemuno ir Nevėžio santakoje, į šiaurę nuo Silelio k. ir į rytus nuo to paties kaimo kapelių, ant I Nemuno slėnio virš-

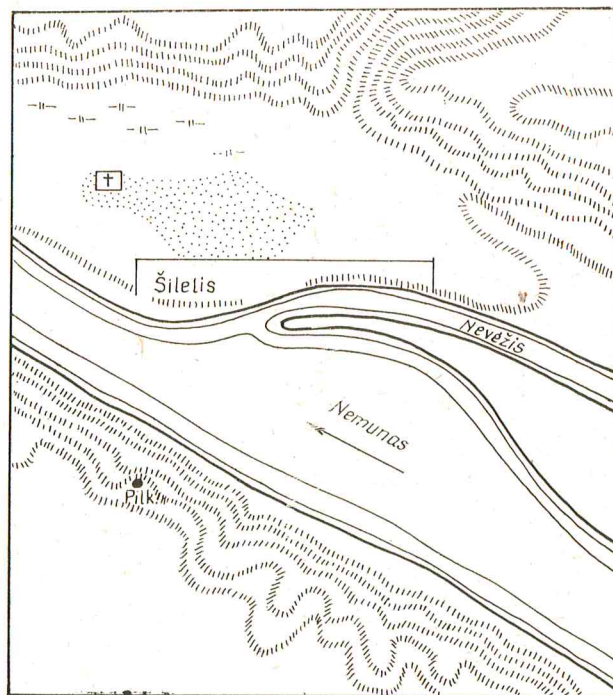
salpinės terasos, tiesiai priešais Pyplių piliakalnį kitoje Nemuno pusėje (pav. 13). Tai smėlėta lomelė, apie 400 m nutolusi nuo dabartinio kranto ir maždaug 6–7 m pakilusi virš vandens lygio. Išpustytoji vietelė, kurioje aptikta radinių*, buvo apie 200 m ilgio ir 170 m pločio. Šiaurėje lomelė baigėsi žemomis kopelėmis, o už jų buvo matyti Nemuno senvagės liekanų. Tai pailgos daubelės, vos 3 m pakilusios virš Nemuno vandens lygio (pav. 14) ir per pava-

* Radiniai yra Vilniuje, prof. K. Jablonskio rinkinyje ir Kauno istorijos muziejaus archeologijos skyriuje.

sario potvynius prisipildydavusios vandens. Tuomet gyvenvietė atsidurdavo lyg pusiasalyje.

1937–1947 m. prof. K. Jablonskis išpustytame paviršiuje surinko titnago dirbinius. Čia nebuvo nei keramikos, nei kultūrinio sluoksnio. 1959 m. per Kauno valst. M. K. Ciurlionio dailės muziejaus žvalgomąją ekspediciją pastebėta, kad iš šiaurinę lomelės dalį juosiančių kopelių imamas vežti smėlis, iškasta keletas duobių, kurių dugne lomelės lygyje matyti slūgsantis geltono ortzando sluoksnelis su titnago gabaliukais ir keramika. Toje vietoje straipsnio autorė padarė 6 m ilgio ir 4 m pločio bandomąją perkasėlę (pav. 16). Pjūvyje išryškėjo keletas pilko ir gelsvo smėlio sluoksnių, žemiau buvo tamsiai pilkas kiek anglėtas be jokių radinių (sudegusio miško?). Po juo slūgsėjo 15–30 cm storio rudo ortzando kultūrinis sluoksnis (pav. 15), kurio apačioje aptikti 2 židiniai. 1-as židinys, esantis pietvakarinėje perkastos dalyje, buvo 30 cm skersmens ir 25 cm gylio. Matyt, likęs tik jo dugnas. Visas židinio turinys juosvai rudos spalvos, angliukai smulkūs, vien pušų medienos. 5 m į pietryčius nuo šio buvo 2-as židinys. Jis ovalus, kiek kreivas, 60 cm pločio, 80 cm ilgio ir 22 cm gylio. Žemė židinyje juoda, labai suodina, tačiau angliukų maža.

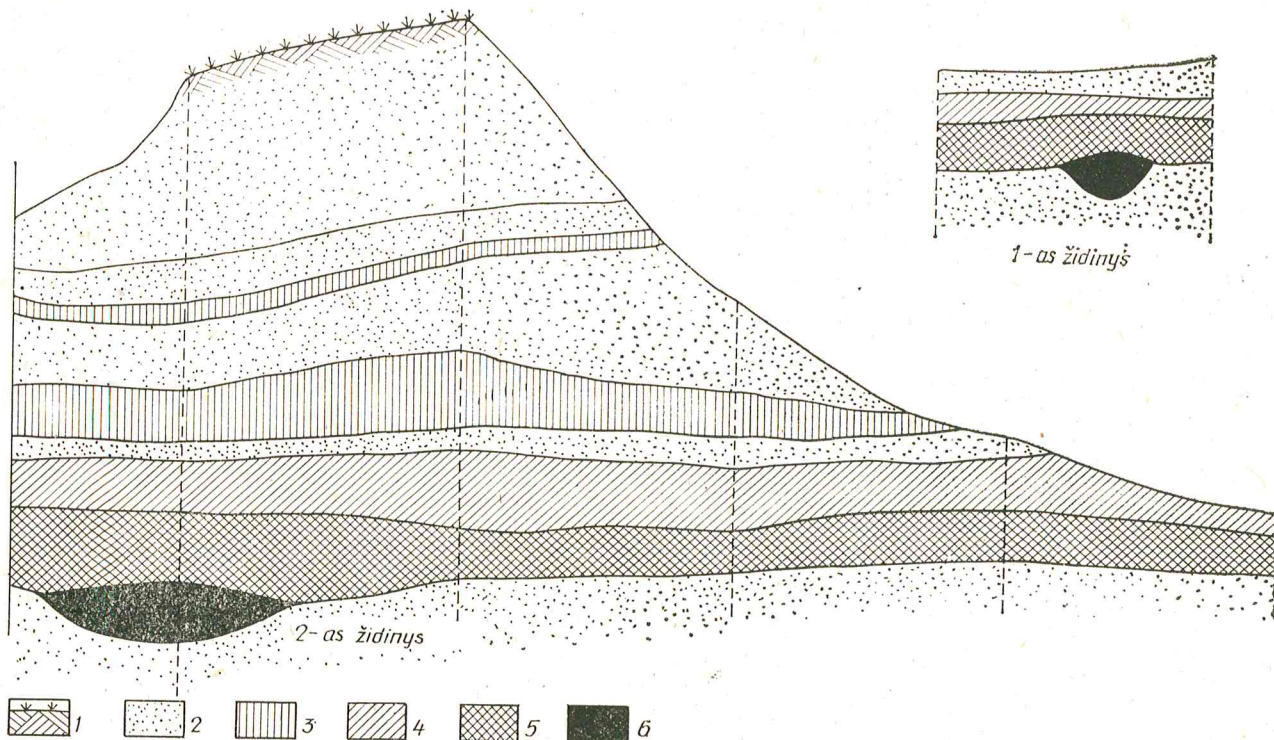
Perkasėlėje rasta 77 titnago gabaliukai ir apie 70 puodo šukelių. Titnagų beveik vien nuoskalos; tik 6 gabaliukai retušuoti — didesnių dir-

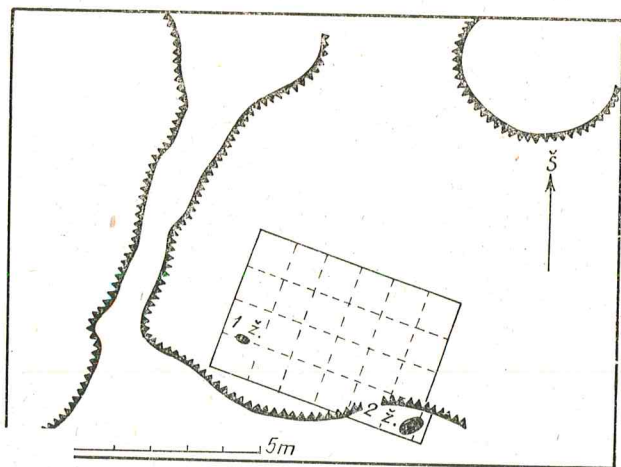
13 pav. Šilelio 1-os gyvenvietės situacija

14 pav. Šilelio 1-os gyvenvietės vaizdas (1959 m.)

15 pav. Šilelio 1-os gyvenvietės pjūvis ir židiniai: 1 — velėna, 2 — šviesus smėlis, 3 — pilkas smėlis, 4 — juosvas smėlis, 5 — rusvas smėlis — kultūrinis sluoksnis, 6 — židinyš

16 pav. Šilelio 1-os gyvenvietės tyrinėtą plotą

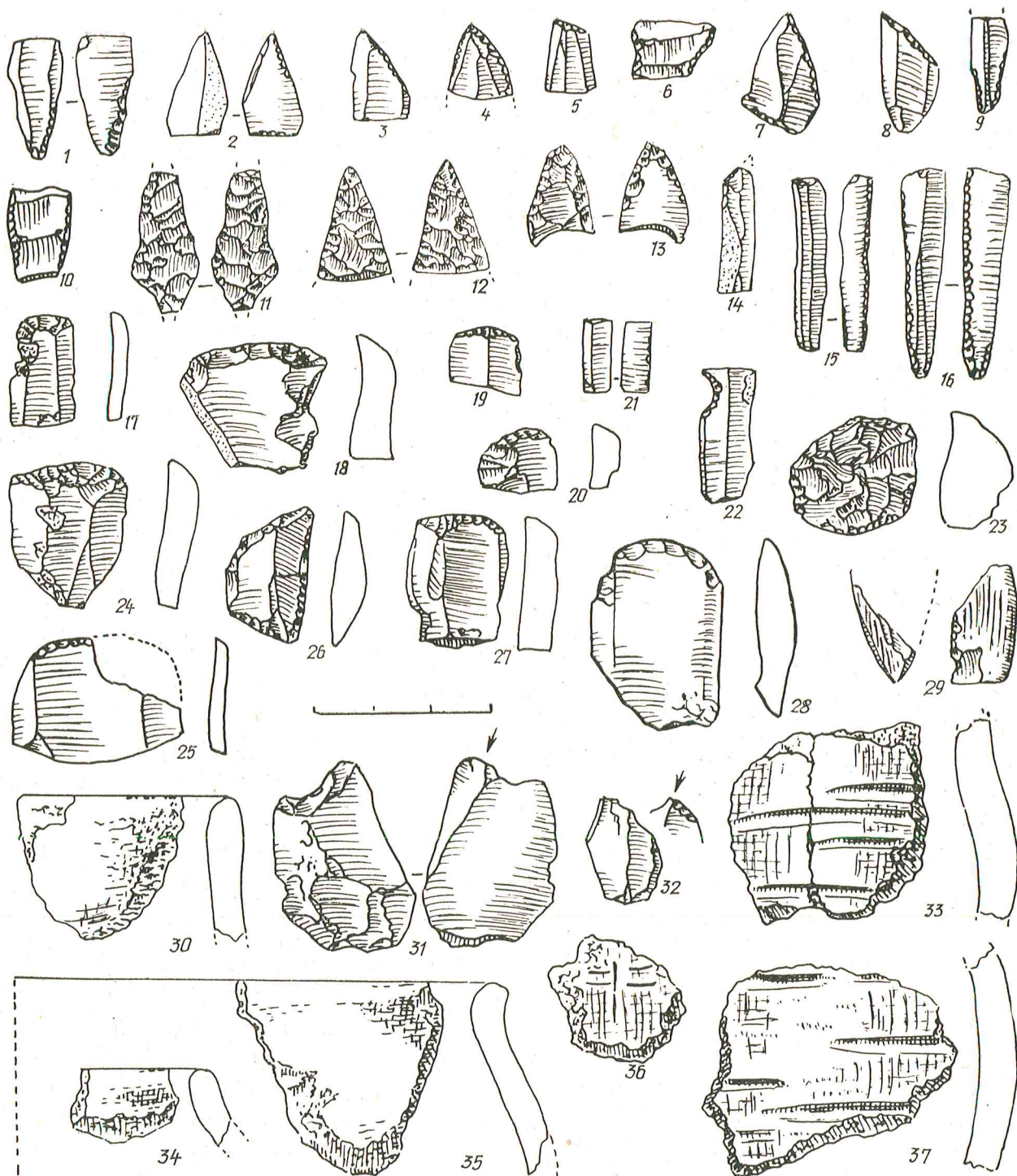
binių nuolaužos. Tarp jų buvo 1, atrodo, nebaigtas dirbti (neretušotais ašmenimis) gremžtukas. Nėra jokios abejonės, jog čia tos pačios išpustytos gyvenvietės pakraštys, juo labiau kad kultūrinio sluoksnio lygis sutapo su radinių horizontu ir sudarė jo tąsą.

Titnagai surinkti daugiausia išpustytoje gyvenvietės dalyje. Dirbinių tipai labai įvairūs ir gerai apibūdina kultūrinį kompleksą. Lapelio

pavidalo antgaliai (pav. 17:1, 9) dar šiek tiek primena tolimus episvidrinius antgalius, nors retušas tik pakraštinis. Lancetų tipo antgaliukai trumpi (pav. 17:3—8), neturi mezolitui būdingos ilgos išskalės smaigalyje, be to, gana platūs. Ir vis dėlto tarp jų dar išlikę 2 įstrižieji (pav. 17:6, 7), paveldėti iš mezolito, tik jau labai smulkūs: skersinis trapecinis antgalis (pav. 17:10) aukštas ir siauras. Pagrindinė antgalių forma trikampė. Prie jų reiktų priskirti ir visai mažai paretušuotą egzempliorių (pav. 17:2), tik pakraščiais retušuotą nulūžusią viršūnę (pav. 17:13). Antro taip pat tik viršūnę, tačiau visa padengta plokščiu dailiu retušu (pav. 17:12), turbūt likusi nuo lapelio pavidalo antgalio, panašaus į nelabai taisyklingą lapelį abiem nulūžusiais galais (pav. 17:11).

Kaip ir kitose gyvenvietėse, čia dar plačiai vartojami įstatomieji ietigalių ašmenėliai (pav. 17:14, 15, 21). Kai kurių skeltelių, pvz., su įgauba (pav. 17:22), gal kitokia paskirtis. Artimi ir gražteliai pakaitomis retušuotomis briaunomis (pav. 17:16). Skeltelės dalijamos mikrolitine technika.

Beveik visi gremžtukai trumpi, padaryti iš plačių skelčių dalių (pav. 17:17, 19, 20, 24, 25, 27) arba nuoskalų (pav. 17:18). Tik vienas storas, trumpas, 3 retušuotomis kraštinėmis

17 pav. Šilėlio I-os gyvenvietės radiniai

(pav. 17:23). Beveik visų ašmenys tvirti, gana statūs. Todėl skeltę su plokščiu nuolaidžiu siauru retušu (pav. 17:19) reiktų laikyti nebe gremžtuku, o peilio galu. Galbūt peilis buvo ir į gremžtuką panašus dirbinys iš nuoskalos (pav. 17:28) su plačiu ir plokščiu retušu ašmenyse, nes kitokių peilių šioje gyvenvietėje nerasta. Rėžtukai daugiausia labai neaiškūs; tik pora ryškesnių. Vienas padarytas iš didokos, seniau nuskeltos parudavusios nuoskalos (pav. 17:31), tik truputį paretušotas iš vienos pusės. Antrasis (pav. 17:32) mažiukas, greičiausiai nepavykęs ar dirbant sugadintas. Nemaža ir specialios paskirties dirbinių, iš kurių ryškiausias trapeciją primenantis (pav. 17:26), beveik aplink retušotas. Rasta dar keletas panašių; vieno iš jų kraštai smarkiai apzultinti. Labai daug netipiškų dirbinių — retušotų nuoskalų, matyt, taikytų specialiems darbams kaip įstatomieji ašmenėliai. Kai kurių briaunos smarkiai apspaudytos, net įlinkusios. Skaldytiniai mažiukai, laibi kūgeliai tiesiu pagrindu — sunaudotos liekanos.

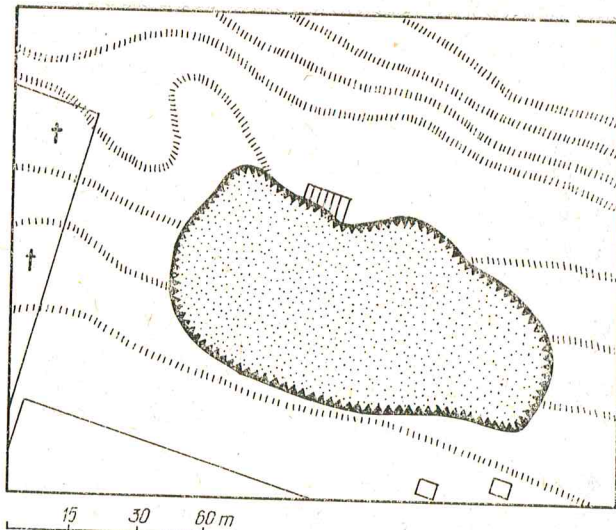
Gludintiems dirbiniams atstovauja 2 nedidelės titnaginių kirvelių nuoskalos. Iš mažų fragmentų (pav. 17:29) tegalima spręsti, kad kirveliai buvę ovalaus pjūvio, kiek siaurėjančiais ašmenimis.

Keramikos aptikta vien perkasoje, nes lommelė, matyt, jau seniai išpustyta, ir joje šukių nebegalėjo išlikti. Iš rastųjų apie 70 šukelių nei tikslesnio puodų skaičiaus, nei formos nustatyti negalima. Visos šukės gana plonos — 4—5 mm — su gausiomis grūsto granito priemaišomis molyje; paviršius rusvas, vidinė pusė pilka. Nors šukelės ir nedidelės, iš jų matyti buvus truputį profiliuotas taureles (pav. 17:33, 37, 36). Yra keletas briaunų šukelių (pav. 17:30, 34, 35); iš jų galima spręsti, jog būta ir pūstašonių puodynėlių. Nemaža šukių ornamentuota, tačiau tik negiliomis skersinėmis juostelėmis (pav. 17:33, 37), kurios kartais neina aplink visą puodą, o nutrūksta. Vienoje šukelėje (pav. 17:35) matyti kažkokio nagų įspaudų pagrąžinimo liekana.

VERŠVAI, KAUNO M. DALIS

1-a gyvenvietė buvo pačioje Nemuno proslėnio pašlaitėje, ant II viršsalpinės Nemuno terasos, 18—22 m pakilusios virš dabartinio upės lygio. Tai apie 60 m ilgio ir 30 m pločio smėlio lommelė į šiaurę nuo „Atramos“ fabriko teritorijos ir į rytus nuo Veršvų kapinių. Kiek toliau į rytus nuo gyvenvietės teka Veršvos upelis (pav. 18).

Gyvenvietė seniai išpustyta. Ji minima jau 1910 m. Vilniaus mokyklų apygardos ekskursi-

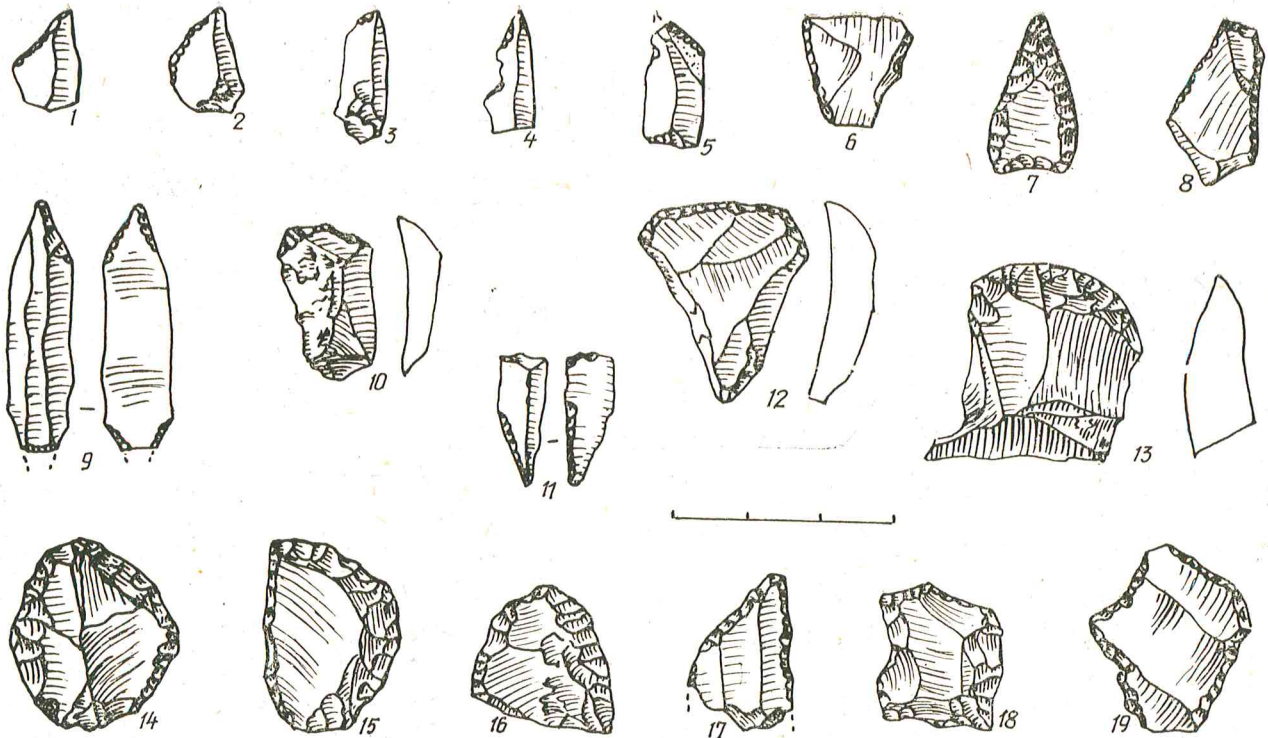

18 pav. Veršvų 1-os gyvenvietės situacija (1954 m.)

jos aprašyme (6, p. 123—124). Nuo 1920 m. prof. K. Jablonskis čia rinko titnago dirbinius*, kurių buvo gana maža, nors jie atstovavo tam pačiam pagrindiniam vėlyvojo neolito dirbinių kompleksui. Visi aptikti žemiausioje lommelės dalyje. To laikotarpio keramikos neišklijo.

Dirbiniai iš šviesiai pilko vietinio titnago, be patinos, kai kurie paliesti ugnies. Dauguma — tik truputį paretušotos nuoskalos, bet yra net gana įvairių titnago antgalių. Trikampis širdinis antgalis (pav. 19:7) buvo retušotas iš abiejų pusių vien prie briaunų, 1 trapecija (pav. 19:6) — tikrai iš blogosios pusės. Kiti antgaliai visai smulkūs, trumpi (pav. 19:1—5), kiek panašūs į lancetinius, padaryti iš atsitiktinių skelčių gabaliukų, smulkiai retušuotomis viršūnėlėmis. Šiam kompleksui priklauso ir tolimas episivdrinių antgalių giminaitis (pav. 19:9) iš plonos tiesios skeltės smulkiai retušuotais viršūnės ir įtvaros pakraščiais. Iš kitų skeltinių dirbinių minėtinas mažas gana stora viršūne gražtelis (pav. 19:11), pakaitomis retušuotas iš abiejų kraštų. Šioje gyvenvietėje skelčių daug mažiau negu nuoskalų, o įstatomųjų ietigalių ašmenėlių visai neaptikta (gal atsitiktiniai?). Nedidelės platesnių skelčių dalelės labai menkai apdorotos, pasitaikė vos 1 iš skeltės padaryto peilio viršūnė nusklembtu galu (pav. 19:17). Kiti iš nuoskalų pagaminti ir dailiai plokščiai nuretušuoti dirbinėliai, be abejo, buvo trumpų peilių ašmenys (pav. 19:14—16). Gremžtukai trumpi, gana nuolaidėjančiais ašmenimis, iš nuoskalų (pav. 19:10, 12, 13). Daugiau aptikta labai dailaus darbo įvairios

* Radiniai yra Vilniuje, prof. K. Jablonskio rinkinyje ir Kauno istorijos muziejaus archeologijos skyriuje.

19 pav. Veršvų 1-os gyvenvietės titnago dirbiniai

formos specialios paskirties dirbinėlių statmenai ir smulkiai retušuotomis briaunomis (pav. 19 : 8, 18, 19).

Vienam neaiškiam dirbinėliui panaudota gludinto titnaginio kirvelio liekana, tačiau kirvelio formos jau nebuvo galima nustatyti.

Tarp titnagų pasitaikydavo ir kito laikotarpio grublėtosios keramikos šukelių, nors jų daugiau siaurinėje lomelės pusėje, kur titnagų beveik neaptikta. Vienas toks atskiras lizdas, greičiausiai išpustytas židinyje, pastebėtas dar 1924 metais. Jame buvo net 4 rūšių puodų šukių. Tai storos neryškiai grublėtos su gausiomis grūsto granito priemaišomis puodų šukės. Antrąją grupę sudarė tokie pat stori brūkšniuoti puodai užkirstais peteliais. Trečioji — plonesnių brūkšniuotų šukių grupė; kaklelis truputį įsmaugtas, o briaunos padabintos gilių duobučių eilute. Ketvirtoji — lygaus, net glaistyto paviršiaus kiek profiliuoti puodai.

1954 m., šioje vietoje pradėjus vežti smėlį statyboms, Kauno valst. M. K. Ciurliono dailės muziejaus ekspedicija, vadovaujama autorės, atliko bandomuosius tyrinėjimus pačioje aukštosios terasos pašlaitėje, kur buvo matyti juosvas 6—25 cm storio kultūrinis sluoksnis. Virš jo gulėjo iki 60 cm storio nuo šlaito nuslinkęs molio sluoksnis, aukščiau supustytas smėlis ir vėl antras, plonesnis, molio sluoksnis, padengtas smėliu ir velėna. Kultūriniame sluoksnyje

rasta šiek tiek titnago nuoskalų ir jau minėtų tipų ankstyvojo geležies amžiaus keramikos. Iš šukių matyti, kad puodai buvę iki 25—30 cm skersmens, storomis tiesiomis ar truputį profiliuotomis sienelėmis*.

KAUNO SMĖLIAI (LINKUVA)

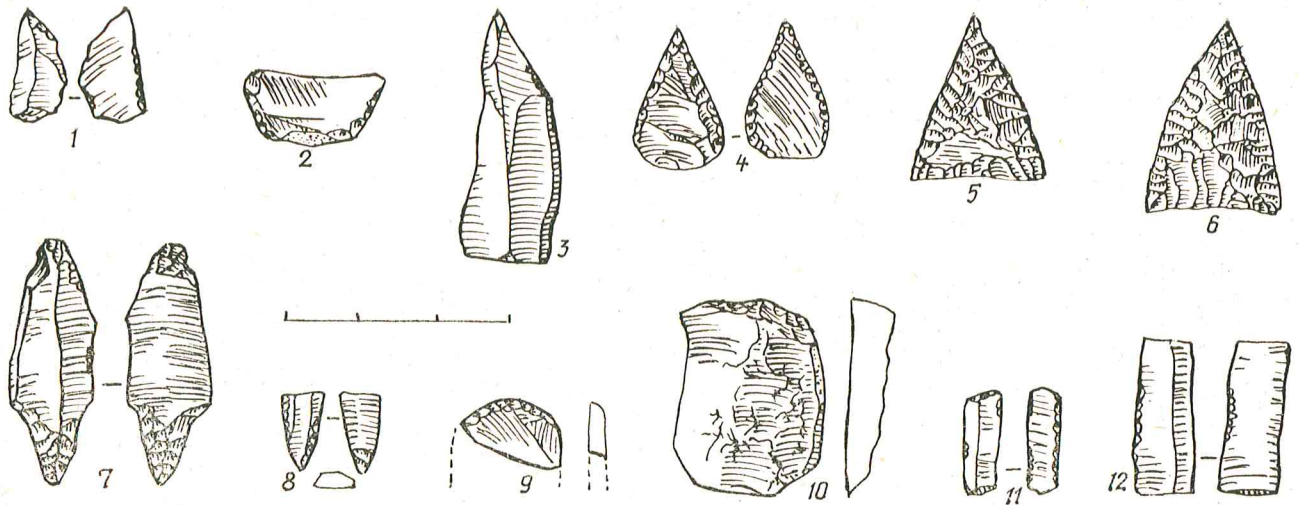
Gyvenvietė buvo smėlynuose ant aukšto Nemuno III terasos kranto, apie 40 m pakilusio virš dabartinio upės lygio. Į rytus nuo gyvenvietės yra griovų, kuriose truputį piečiau matyti Nemuno senvagių liekanų („Generalka“) iki Nemuno ir Neries santakos.

Gyvenvietė jau seniai aptikta. Radinių** iš jos buvo patekę į Kauno miesto muziejų. 1920—1928 m. juos rinko prof. K. Jablonskis. Trečiajame dešimtmetyje dar buvo didelių tuščių plotų, vietomis apžėlusių samanomis ir krūmais. Anksčiau šis nederlingas plotas buvo nederbamas ir priklausė Linkuvos dvarui. Dabar jis užstatytas. Gyvenvietės vietoje išvesta Naujakurių gatvė, ties kurios 30-tu namu, kai ji dar nebuvo grįsta, ir rasta vėlyvojo neolito gyvenvietės liekanų.

* 1924 m. šio smiltyno vakarinėje pusėje vienoje krūvelėje rasta degintinio kapo liekanų su žalvariniais pakušalais. Pasitaikė ir titnagų šautuvams.

** Radiniai yra Vilniuje, prof. K. Jablonskio rinkinyje ir Kauno istorijos muziejaus archeologijos skyriuje.

20 pav. Kauno Smėlių gyvenvietės titnago dirbiniai

Titnago radiniai visiškai tapatūs Veršvų 1-os gyvenvietės radiniams. Aptikti 3 labai dailiai iš abiejų pusių (1 tik pakraščiais) retušuoti trikampiai antgaliai (pav. 20:4—6), plati trapecija (pav. 20:2). Maži retušuoti skeltiniai antgaliukai (pav. 20:1, 3) irgi visai tokie pat kaip Veršvų 1-os gyvenvietės. Atliepia ir kotinis episvidrinis primenantis antgalis (pav. 20:7) iš pilko skaidraus titnago ir retušuotas labai plokščiomis, tačiau ryškiomis išskalėlėmis; jo smaigalys, atrodo, nulūžo dirbant jį, ir antgalis nevertotas. Greičiausiai antro to paties tipo antgalio išlikusi tik įtvoros dalelė (pav. 20:8). Rasta ir plonų ietigalių ašmenėlių (pav. 20:11, 12), ir platesnių skelčių su retušuotais įlinkimais ir net galais. Abu gremžtukai (pav. 20:9, 10) prastai išlikę: pirmojo tėra nuzulinta dirbamoji briaunelė, antrojo paviršius labai ištrupėjęs, ašmenys statūs, smarkiai apspaudyti ir nuzulinti. Be to, rastas didelis gludinto uralitinio porfirito kirvio šono gabalas, tačiau kirvio forma neaiški.

Kaip ir Veršvuose, akmens amžiaus keramikos čia neišliko, tačiau aptikta daugybė storų ir plonų gausiomis grūsto granito priemaišomis grublėto, brūkšniuoto ir glaistyto paviršiaus šukių. Šalia jų pasitaikė ir molio apkrato gabalų.

BENDROSIOS PASTABOS

Nemuno slėnio tyrinėtų gyvenviečių topografinė padėtis dvejopa. Vilkijos gyvenviečių kompleksas ir Kauno Smėlių gyvenvietės buvo įsikūrusios ant III slėnio terasos pakraščio, o Veršvų 1-a — ant II, prie mažų upelių, kas ypač būdinga limnėjinės transgresijos metu (pačios III tūkstantmečio pr. m. e. pabaigos) gyvenvietėms, kai apatinės Nemuno terasos buvo drėg-

nos, apsemiamos. Per transgresiją Nemuno vanduo, tiesą sakant, nebuvo tiek pakilęs, kad reiktų taip aukštai kurti gyvenvietes, tačiau šių vietų apatinės terasos nuardytos jau labai seniai ir žemiau nebuvo įmanoma gyventi.

Galime pastebėti, kad dažnai vėliau tose pačiose vietose, pvz., Vilkijos gyvenvietėje, Veršvų 1-oje, Kauno Smėlių (taip pat ir Žemųjų Kaniūkų bei Raudondvario), buvo įsikūrusios atviros trumpalaikės ankstyvojo geležies amžiaus gyvenvietės, palikusios grublėtosios bei brūkšniuotosios keramikos. Tai rodo, jog šių 2 laikotarpių gyvenimo sąlygos kai kuo buvo panašios; drėgnas klimatas vertė žmones kurtis ne prie didžiųjų vandenių, o prie mažų upelių, sausose aukštuose krantuose, jau žinomose vietose.

Tiktai Silelio 1-a ir Klangių gyvenvietės buvo daug žemiau — II terasos papėdėje, tačiau dar gerokai nutolusios nuo dabartinio upės kranto. Tai jau potransgresiniai pačios vėlyvojo neolito pabaigos, o gal jau ir žalvario amžiaus paminklai.

Palyginę visų skelbiamų gyvenviečių titnago inventorių (1 lent.), pastebėsime labai didelį panašumą. Bendras visų požymis — inventoriaus smulkumas, šiai sričiai būdingas jau nuo mezolito pabaigos (plg. Lampėdžių stovyklos inventorių (7)). Tai kultūrinis požymis, nes šios gyvenvietės buvo įsikūrusios titnagingose srityse. Be to, čia randamas titnagas ypač geras ir skalus. Iš mezolito (deja, šioje srityje dar nesam aptikę ankstyvojo nei vidurinio neolito gyvenviečių) paveldėta daugybė įstatomųjų ietigalių ašmenėlių, trapecijos, episvidriniai antgaliai, maži gremžtukai bei specialios paskirties dirbinėliai, nors tokių smulkių formų mezolite dar nebuvo pasiekta. Tačiau visai išny-

I LENTE LĖ. SKELBIAMŲ PAMINKLŲ RADINIŲ KIEKIS

Paminklai	Strėlių antgaliai				Ašmenėliai	Mikrorėžtukai	Peiliai		Gražteliai	Gremžtukai	Grandukai	Rėžtukai	Spec. dirbiniai	Piūkleliai	Kaltelių ašm.	Skiltuvai	Figūrėlės	Retuš. nuoskalos	Skaldytiniai	Kirviai		Keramika	Iš viso
	trikampiai	trapeciniai	episividriniai	lancetai			iš skelčių	iš nuoskalų												titnaginiai	akmeniniai		
Vilkija 1a	2			5	14	1	15	2	3	4	2		2	1	1	1	7	1		2	+	63	
Vilkija 1b	2	1	1		63	6	65	1	13	30	9	11	10	5	3	1	51	5	1			278	
Vilkija 1c					6		15		1	4		1	3				15	1	2			49	
Vilkija 1d					5		9		2	1	4	1				1						23	
Vilkija 2a		3	2	3	19		44	5	2	29	41	7	30				73	11				270	
Vilkija 2b		2		3	15		44		9	43	39	3	36				55	20		1		274	
Vilkija 2c		1		2			9		4	16	14		13	1			16	3				79	
Klangiai					1		2			4		1					23	2			+	33	
Silelis 1	4	1	1	5	9		47		2	9		2	2				59	3	2		+	146	
Veršvai 1	1	1	1	5	1		7	3	1	6					1		16		1		+	50	
Kauno Smėliai	3	1	2	2	3		3			2							5			1		22	
	12	10	7	25	136	7	260	11	37	148	109	26	102	7	9	4	1	320	46	6	4	1287	

ko tipiškai lancetai, juos pakeitė mažai retušuotos smailios trumpos skeltelės bei nuoskalėlės. Maža rėžtukų, tik vienas kitas, dažniausiai siauras ilgas su trumpa išskala kampe, dar tiesia mezolito tradicijas. Labai maža kaltelio ašmenėlių. Visai išnykę ir apskaldyti ovaliniai kirveliai, juos pakeitė gludintieji, tačiau taip pat, kaip atrodo, dažniausiai ovalaus pjūvio.

Virvelinės keramikos kultūrai būdingi trikampiai bei širdiniai antgaliai visu retušuotu paviršiumi ir dailūs dideli, kartais lenkti peiliai. Trikampių antgalių aptikome beveik visose minėtose gyvenvietėse, tačiau negalime pasakyti, kada jie pritapo prie šio dirbinių komplekso, nes vakarų Lietuvoje (pvz., Šventosios 23-oje gyvenvietėje) jie pasirodė jau viduriniame neolite, kol dar nebuvo jokios virvelinės keramikos. O peiliai, kurių tikėtumės šio laikotarpio gyvenvietėse, labai menki, niekuo neprimena dailių virvelinės keramikos kultūros peilių. Be abejo, jie tiko darbui, tačiau neišaugo į reprezentacinį dirbinį kaip kitose (pvz., Lynupio) gyvenvietėse.

Tad, palyginę šių paminklų inventorių su kitų Lietuvos sričių vėlyvojo neolito titnago radiniais, matysime aiškų skirtumą ir kartu nagrinėjamosios srities vientisumą. Tačiau skelbiamosios gyvenvietės dar neapibrėžia tos srities ribų.

Apie kitų akmenų rūšių kirvius iš gyvenviečių radinių maža ką galime pasakyti. Tačiau vien iš nuoskalų matyti, kad ir čia buvo vartojami visur paplitę naujo tipo kirviai su skylė kotui.

Dar sunkiau kalbėti apie keramiką. Viena kita šukė su virveliniu ornamentu (Veršvų kapinyne (3, pav. 153), Klangių alkvietėje) tegali patvirtinti, jog aptariamiosios gyvenvietės yra vėlyvojo neolito laikotarpio. Salia jų aptiktos ankstyvos brūkšniuotosios šukės priklauso tai pačiai kultūrai, tačiau šios keramikos formos ir paviršiaus apdaila gyvuos vėliau, patvirtindamos žalvario amžiaus kultūros perimamumą.

LITERATŪRA

1. Basalykas A. Lietuvos TSR fizinė geografija: Fiziniai geografiniai rajonai.— V., 1965, t. 2.
2. Римантиене Р. К. Палеолит и мезолит Литвы.— Вильнюс, 1971.
3. Rimantiene R. Akmens amžius Lietuvoje.— V., 1984.
4. Rimantiene R. Akmens amžiaus paminklai.— Kn.: Lietuvos TSR archeologijos atlasas. I: Akmens ir žalvario amžiaus paminklai. V., 1974, p. 5—83.
5. Makarevičius A. Archeologiniai Vilkijos apylinkės paminklai.— Lietuva, 1925, Nr. 150, 151, 153.
6. Шестов А. И. Описание экскурсии учащихся Вильнюсского учебного округа за 1910.— Вильна, 1911.
7. Jablonskytė-Rimantiene R. Vėlyvojo mezolito stovykla Lampėdžiuose.— LTSR MAD, A, 1963, t. 2(15), p. 39—53.

ПАМЯТНИКИ ПОЗДНЕГО НЕОЛИТА В НИЗОВЬЯХ р. НЯМУНАС

Р. РИМАНТЕНЕ

РЕЗЮМЕ

В более ранней археологической литературе поздний неолит представлялся как эпоха довольно однородной культуры шнуrowой керамики пришельцев. Однако при накоплении большого количества материала выявляются особенности перехода местного населения к данной культуре. Кстати, разнообразие характерно не столько самой шнуrowой керамике, сколько сопровождающему ее инвентарю — кремневым изделиям и керамике, унаследованным от субстратных культур. В статье публикуется материал 5 поселений в низовьях р. Нямунас, репрезентирующий особую группу памятников данной эпохи. Одни поселения находились на верхних террасах реки (Вилькия, Вяршвай, Кауно-Смеляй) и должны были принадлежать периоду лимнеевой трансгрессии, другие (Шилялис I, Клангяй) — на первой надпойменной террасе послетрансгрессивного периода. Изучаемый ареал находится в богатой кремнем области, тем не менее инвентарь его выделяется крайней микролитичностью. Наконечники стрел представляют собой трапециевидные, эписвидерские, треугольные и короткие заостренные ножевидные пластинки и отщепы. Во всех поселениях множество ретушированных вкладышей и заготовок для них. Более широкие ножевидные пластинки служили лезвиями ножей; ножи изготовлялись также из отщепов, но очень простых форм. Из узких толстых ножевидных пластин изготовлялись сверла и шилья. Скрепки в большинстве маленькие и короткие. Резцы встречаются редко, причем они нетипичны. Редки и лезвия от стамесок. Нуклеусы часто употреблялись как отбойники или ретушеры. Найдены фрагменты шлифованных кремневых и каменных топоришков. Несколько больше керамики найдено в пос. Клангяй и Шилялис I, хотя и она не очень выразительна: кубки, покрытые штриховкой или расчесами, лишь один черепок украшен веревкой. Весь инвентарь данной группы памятников — это продолжение

местных микролитических традиций мезолита, резко отличающихся от традиций Юго-Восточной Литвы (напр., памятник Линупис).

ПОДПИСИ ПОД ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ

Рис. 1. Поздненеолитические памятники, публикуемые в статье: 1 — Клангяй, 2 — Вилькия, 3 — Шилялис, 4 — Вяршвай, 5 — Кауно-Смеляй

Рис. 2. Ситуационный план расположения поселений в Вилькии

Рис. 3. Выбор находок из пос. Вилькия 1а

Рис. 4. Выбор находок из пос. Вилькия 1б

Рис. 5. Выбор находок из пос. Вилькия 1в

Рис. 6. Выбор находок из пос. Вилькия 1с

Рис. 7. Выбор находок из пос. Вилькия 1д

Рис. 8. Выбор находок из пос. Вилькия 2а

Рис. 9. Выбор находок из пос. Вилькия 2б

Рис. 10. Выбор находок из пос. Вилькия 2с

Рис. 11. Находки из пос. и жертвенного места Клангяй

Рис. 12. Керамика из Клангяй

Рис. 13. Ситуация пос. Шилялис 1

Рис. 14. Вид пос. Шилялис 1 (1959 г.)

Рис. 15. Раскоп в пос. Шилялис 1

Рис. 16. Разрез пос. Шилялис 1: 1 — дерн, 2 — светлый песок, 3 — серый песок, 4 — черноватый песок, 5 — светло-коричневый песок — культурный слой, 6 — очаг

Рис. 17. Выбор находок из пос. Шилялис 1

Рис. 18. Ситуация пос. Вяршвай 1 (1954 г.)

Рис. 19. Выбор находок из пос. Вяршвай 1

Рис. 20. Выбор находок из пос. Кауно-Смеляй

LYNUPIO AKMENS AMŽIAUS STOVYKLA IR GYVENVIETĖ (Rudnios girininkija, Varėnos raj.)

Р. РИМАНТИЕНĖ

Lynupio akmens amžiaus gyvenvietė buvo miške (pav. 1), 5 km į pietvakarius nuo Rudnios k. ir maždaug per tokį pat atstumą nuo Lynežerio ir Šumo-Krokšlio kaimų. Tai apie 2,5—3 m aukščio pakilumėlė kairiajame Lynupio (ištekančio iš Lyno ežero) krante, maždaug 300 m nuo upelio žiočių į Ulą. Per gyvenvietę eina miško kelias nuo Rudnios ir čia pat susikerta su keliu, vedančiu nuo Lynežerio kaimo. Abu keliai sueina į brastą ties pat gyvenvietę (pav. 2). Toliau kelias veda į Šumo-Krokšlio kaimą. Palei Lynupį prie Ulos tęsiasi balotos pievos, vadinamos Palynupiu. Tačiau tą pavadinimą, net paties Lynupio vardą paskutiniuoju metu mažai kas bežino, dauguma šią vietą vadiną „pekla“, nes čia drėgnos ir klampios pievos — tikras vargas tam, kam tekdavo jas šienauti.

Gyvenvietė buvo aptikta per 1966 m. LTSR MA Istorijos instituto žvalgomąją ekspediciją, ir tais pačiais metais straipsnio autorė ją tyrinėjo.

Gyvenvietė apaugusi retomis stambiomis pušimis bei kadagiais. Taikantis prie kelių ir medžių, tyrinėti 3 jos ploteliai (pav. 3), iš viso atidengta 156 m². Toliau kasinėti nebuvo prasmės, nes visi pakraščiai išgriauti.

Aptikta 2-jų laikotarpių radinių*, kurie slūgsojo iš dalies atskiruose sluoksniuose ir ne tose pačiose vietose. Visą gyvenvietę dengė velėna ir miškožemis, po juo slūgsojo viršutinis — A — kultūrinis rusvas sluoksnius su vėlyvojo neolito radiniais, žemiau buvo baltas smėlis, kuriame

* Radiniai saugomi Vilniuje, Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejuje, inv. Nr. 2039: 1-149.